

45. Kaynak odaklılığı yeniden okumak Antoine Berman ve eviri anlayışı**Lale ZCAN¹****APA:** zcan, L. (2022). Kaynak odaklılığı yeniden okumak Antoine Berman ve eviri anlayışı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 659-674. DOI: 10.29000/rumelide.1133925.**z**

Kaynak odaklı kuramcılar arasında en sık adı geçen, hatta çoğu çeviribilimci tarafından kaynak odaklılığın ncü isimlerinden biri olarak kabul edilen Fransız eviribilimci Antoine Berman aşında eviri ereği, amacı, etiği ve ahlakı ekseninde oluşturmuş olduğu genel eviri kuramında kaynak ve erek odaklılık gibi karşıt ikili tanımlamalara karşı çıkar. Berman, eviri kuramını oluşturmak ve eviri uygulaması üzerine düşünmek isteyen herkesi eviri olgusunu çok daha derin, felsefi ve bilimsel düzlemde tartışmaya çağırır. Makalemizdeki amacımız bu çağırımı netleştirmek, bu çağırının derinliğini ve felsefi boyutunu gözler önüne sermek ve buradan yola çıkararak araştırmacıları klasik kaynak odaklılık tanımını gözden geçirmeye davet etmektir. Bu maksatla, Berman'ın genel eviri kuramının yeniden okumasını kaynak odaklılık etiketini değerlendiren bir ölçekte yapmaya çalışacağız. Kaynak odaklılığa farklı bir bakış açısı getirmek üzere Berman'ın görüşleri uzantısında eviri uygulamasında ve düşüncesinde ahlak, erek, amaç ve öz kavramlarını ele alacağız. Böylece Berman'ın ve kaynak odaklı eviri düşüncesinin, "sözcüğü sözcüğüne eviri" savunuculuğunun çok ötesine uzanan derin ve felsefi boyutuna dikkat çekmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Antoine Berman, genel eviri kuramı, eviri ereği, eviri ahlakı, kaynak odaklılık, çeviri felsefesi

Re-read source-oriented approach in translation, Antoine Berman and his perspective**Abstract**

French theorist of translation Antoine Berman, who is the most frequently mentioned among source-oriented theorists and even considered as one of the pioneers of source-oriented by many translation specialist, actually opposes such dichotomies in his general translation theory, which he created on the axis of translation purpose, ethics of translation. And it invites everyone who wants to create translation theory and reflection about translation practice to discuss the phenomenon of translation on a much deeper, philosophical and scientific level. Our aim in our article is to clarify this call, to reveal its depth and philosophical dimension, and to invite researchers to review the classical definition of source-oriented approach in translation. For this purpose, we will try to re-read Berman's general translation theory on a scale that evaluates the label of source-oriented. In order to bring a different perspective to this approach, in the extension of Berman's views, we will consider the concepts of ethics, aim, purpose and essence in translation practice and reflection. Thus, we will try to draw attention to Berman's philosophical and in-depth views and to the source-oriented translation approach that go far beyond the "mot a mot" advocacy.

¹ Do. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyat ABD (İstanbul, Türkiye), ozcanlale@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7565-4565 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 24.05.2022-kabul tarihi: 20.06.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1133925]

Keywords: Antoine Berman, general translation theory, purpose of translation, ethics of translation, source-oriented, philosophy of translation

1.Giriş

Kaynak ve erek odaklılık (sourciers/ciblistes) kavramlarının isim babası Fransız çeviribilimci Jean René Ladamiral'in tanımıyla "çeviride (ve özellikle de çeviri kuramında) kaynak-metnin dilinin gösterenine bağlı kalanlara "kaynak odaklı" denir" (Ladamiral, 2016:4). Ancak bu tanımı farklı ve bambaşka bir yelpazeden okumamızı sağlayan bir diğer çeviribilimci Antoine Berman için çeviriyi kaynak odaklılık veya erek odaklılık, söz ve anlam, özgün ve kopya vb. ikili karşıtlıklar boyutu içinde ele almaktan ziyade önemli olan çevirinin kültürel bir aktarım olduğunun bilincinde olmaktır. Kültürel aktarımı tanımlamak için kültür kavramının tanımını bir kez daha hatırlatmanın yararı olacağı kanısındayız. Toplumların tarih boyunca ürettikleri tüm maddi ve manevi değerlere kültür adını veriyoruz. Kültür kavramı bir toplumun özelliklerini, farklılıklarını, alışkanlıklarını, deneyimlerini, düzenini, örfünü, adetini ve töresini ve tabii ki dinsel inancı çevresinde gelişen tüm yapıyı kapsar. Kültürün aktarımı nesilden nesile ve başka kültürlerle dil aracılığıyla olur. Belki de bu yüzden dil algımızın dünya görüşümüzü belirlediği düşünülür. Çünkü dünya görüşü, içinde doğduğumuz kültürel toplumun, bütünü bir mirastır dolayısıyla her metin bu algının bir parçasıdır.

Çevirinin kültürel bir aktarım olduğunun altını çizen bir diğer kuramcı Even-Zohar'dır. Çeviribilimcinin ifadesiyle "her kültürel aktarım, özgün yapının bağlamından çıkarılması ve üretildiği bağlamdan farklı bir bağlamda anlaşılır ve okunur kılınması için bir «kendi kültürüne taşıma» sürecinden geçirilmesi gerektiğinin de kabulünü getirir" (Even-Zohar, 1990:83).

Antoine Berman'ın geliştirmiş olduğu genel çeviri kuramında çevirinin kültürel aktarım tanımından hareketle kimi temel kavramlar çeviri felsefesi içinde tartışılır (Berman, 1985). Berman'ın ileri sürdüğü çeviri ve çevirmenin ufku kavramlarının, çeviri arkeolojisi, çeviriye ve çevirmene yönelik psikanalitik çözümleme süreçlerinin çeviri ediminin araştırılmasına katkısı çok açıktır. Ancak kanımızca Berman'ın kuramının belkemiğini oluşturan çeviri ereği, amacı, ahlaki ve etiği kavramlarıdır. Bu kavramlarla oluşturulan çerçeve içinde "öteki", ilhak, uyarılma, "ben", bana benzeyen, aynı olan ve zenginleştiren tanımları tarihsel ve felsefi bir boyut içinde ele alınır.

2.Tarihsel bakış

Bilindiği gibi tarihteki ilk çeviri metinleri olarak kabul edilen antlaşma ve ferman metinlerinin çevirilerini Kutsal Kitap çevirileri izler. Bu minvalde Batı tarihinin en önemli ilk çeviri yapıtlarının, Kutsal Kitap çevirileri olduğunu görüyoruz: *Bible des Septante* (Türkçedeki adıyla Septuaginta, M.Ö. 3-2), *la Vulgate* (Hieronymus'un çevirmiş olduğu Kutsal Kitap -M.S. 384), Luther'in *Kitab-ı Mukaddes'i* (1522-1534) ve *Authorised Version* (Kilise'nin onayladığı çeviri, *King James Bible* olarak bilinir, 1604-1611). Batı tarihinde çevirinin asıl anlamını ve işlevini kazandığı dönem olarak Eski Roma uygarlığı dönemi gösterilmektedir (Berman, 1995). Bu çizgiden ilerlediğimizde Batı çeviribilim tarihini Cicero'ya, Hieronymus'a ve Aziz Augustinus'a kadar dayandırabiliriz. Bu tarihi arka plan Antoine Berman'ın kuramsal derinliğini anlamak için önemlidir. Zira Cicero'nun özgün yapıta denk bir yapıt olarak çeviriyi sunması, Hieronymus'un birebir çeviri mantığı, Augustinus'la başlayan düşünce ekseninde kültürel bir dönüşüm aracı olarak çevirinin öne çıkması ve bu görüşün etkilerini somut olarak görebileceğimiz

² Makale içinde yabancı dilde yazılmış kaynaklardan aktarılan alıntıların Türkçeye doğru çevirileri aksi belirtilmedikçe yazar tarafından yapılmıştır.

İskenderiye, Toledo eviri okulları bize eviri etkinliğinin değişim ve gelişim süreçlerinin başlangıç noktalarını sunarlar. Bu nedenle Schlegel bu tarihi bize bir kıyaslama üzerinden anlatır: « Romalılar, gerçek bir eviri çalışması sonucunda kendilerine bir dil ve edebiyat yarattılar. Yunanlılar çeviriye birleşim, senkretizm ve ilhak odağından baktılar...Araplar ise çeviriye yaptıktan sonra özgün el yazmalarını bir kenara iterek kendi zihniyetlerini açık etmiş oldular » (aktaran Berman 1984:59). Bu tarihsel bakıştan çıkarılacak sonuçlardan biri insanlığın eviri olgusuyla tanışmasının din metinlerinin çevirileriyle olduğudur. Bir başka sonuç ise Latince ve Romen dillerinin Avrupa'ya yayıldığı dönemin çevirinin de yaygınlaştığı dönem olduğudur.

2.1.Çeviri neden bir ihanet olarak görüldü?

Berman genel eviri kuramında eviri tarihine özel bir yer ayırır ve tarihsel verilerden yola çıkarak çeviriye dair bir amaç, bu amaçtan yola çıkarak bir erek belirlemeye ve nihayetinde çevirinin özünü tanımlamaya çalışır. Bu doğrultuda özellikle üzerinde durduğu sadakat ve ihanet kavramlarını Batı Ortaçağ eviri etkinlikleri üzerinden açıklamaya çalıştığını görüyoruz.

Batı dünyasında eviri, tüm Ortaçağ boyunca, ekonomik ya da siyasal gereksinimlere göre farklı dilsel topluluklar arasında bir iletişim aracı olarak varlığını giderek arttırırsa da kuramsal açıdan bir varlığ gösteremez (Oseki-Dpr, 1999:46). Michel Ballard'a göre "kuramsal düzlemde geliştirilmiş bir Şey yoktur, en fazla çevirmenlerin kurumların ve zamanın koşullarının etkisiyle, özgün metnin sözcüklerine sadık eviri yapma bilincine ulaştıkları görülür ama kimi zaman açık bir anlatım oluşturmak için çevirmen bu anlayıştan uzaklaşma cüreti gösterir" (aktaran Oseki-Dpr, 1999:23). Bu bilincin gelişmesiyle, Ortaçağ'da Batı kültüründe sözcüğü sözcüğüne eviri geleneği yayılmaya başlamıştır. Makale kapsamında ayrıntılandırılmayacağımız tarihi ve toplumsal olaylar sonucunda bu dönemde özellikle Fransa merkezli bir eviri anlayışının yerleştiği görülmüştür. Ortaçağ'ın sonuna doğru Fransa'da, iyi Fransızca kurallarına karşı İngilizce sözdizimini olduğu gibi aktaran, yeni sözcükler uyduran, çıkış ekinindeki "korkunç" ve "kabul edilemez" deyişleri değiştirmeden varış diline geçiren, varış dilinde çıkış metninin bazı yönlerinin karanlık kalmasına göz yuman sözcüğü sözcüğüne yöntemine karşıt bir eviri anlayışının geliştiğini görüyoruz (Oseki-Dpr, 1999:48). Kanımızca, ilk başta zararsız eğilimler olarak gözüken, kendi dilini ve ulusunu yüceltme, dilinin "soylu" bir dil olduğu için eviri yapılabilecek bir dil olduğunu belirtme, çeviriye dönemin yazın ve düşünce ürünlerinin genel estetik kurallarına göre oluşturma eğilimlerinin görüldüğü Batı Ortaçağ dönemi (IX.-XV. yüzyıllar), etnikmerkezci çevirinin en yoğun ve etkili yaşandığı dönem olarak kabul edilebilir (zcan, 2003:159). Antoine Berman bu konudaki düşüncelerini "Batının kimliğini oluşturan, kendine mal etme ve ilhak etme eğilimleri, çevirinin ahlaksal yönelimini neredeyse her zaman "bastırımıştır" (Berman, 1985a:89) sözleriyle ifade eder

Berman'ın kuramında önemli bir ağırlığı olan Batı eviri tarihine ilişkin bu kısa bakışın hatırlattığı gibi yüzyıllar içinde eviri olgusu önemli dönüşümler geçirmiş, eviri üzerine düşünceler, söylemler, kuramlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda özellikle de ulus devletlerin ve ulusal dillerin ne çıkışıyla eviri politikaları oluşturulmuş, uygulanmıştır. Ancak Berman'ın da işaret ettiği gibi bu olumlu düşünsel uzamın yanı sıra eviri edimi üzerine olumsuz düşünceler, yargılar geliştirilmiş, bu düşüncelerin somut uygulamaları olarak etnikmerkezci eğilimin baskın olduğu eviri akımları, stratejileri ve hatta politikaları gelişmiştir. Buna karşın Alman Romantizm döneminde olduğu gibi çevirinin zenginleştirici, varsıllaştırıcı özünün ortaya çıktığı dönemler de olmuştur. Bununla birlikte Berman'ın özellikle üzerinde durduğu tarihsel olgu ulusal dillerin ve kimliklerin ortaya çıkışıyla çevirinin ereğine ve amacına eklenilen ötekilerden üstün ve arı olma kaygısının getirdiği yoğun rekabet ortamıdır. Du Bellay,

Larbaud gibi önemli düşünürler bile zaman zaman etnikmerkezci akımları savunur konuma gelmişlerdir (Berman, 1985a).

Tüm bu gelişmeler sonucunda, “çeviri kendisine olumlu gelen öğeleri aktarmalı”, “metinler daha açık ve anlaşılır hale getirilmeli”, “açınsayıcı, irdeleyici çeviri stratejileri uygulanmalı”, “düzgün ve kurallı cümleler kullanılmalı”, “çeviri olumsuz ve kabul edilemez görüşleri silmeli”, “özgün metinlere otoritenin kanısı uyarınca müdahaleler edilebilir” minvalinde görüş ve anlayışlarının şekillendirdiği çeviriler ortaya çıkmıştır. Bunun elbette en somut örneği Fransa’da Klasisizm döneminde (XVII. yüzyıl ya da 1643-1715 başka bir deyişle 14. Louis dönemi) vücut bulan çeviri anlayışıdır. “Sadakatsiz güzeller” olarak adlandırılan bu çeviri bütüncesi, Fransızcanın üstünlüğünü kabul eden, anlaşılır olma gayesi ön plana çıkan, dilde incelik ve estetik anlayışına yönelik olarak oluşturulmuş çeviriler biçiminde tanımlanabilir.

“Sadakatsiz güzellerin” hayat bulduğu Klasisizm döneminde çeviri kendisine olumlu gelen öğeleri aktaran ve olumsuz ve kabul edilemez görülen öğeleri reddeden bir etkinliğe dönüşmüş ve Cordonnier’nin deyişiyle “etnikmerkezci reddediş” doğmuştur (Cordonnier, 1995:87). Perrot D’Ablancourt, *Epître dédicatoire* adlı yapıtının (1654) önsözünde şunları yazmıştır: “Kötü olanı sildim, bazı yerlerde çok özgür olanları da yumuşattım (...) Görüldüğü gibi her zaman yazarın sözlerine ve düşüncelerine bağlı kalmadım, amacına bağlı kalarak, bazı şeyleri bizim havamıza ve bizim biçimimize göre ayarladım. Kimi zaman sadece sözler değil farklı düşünceler de istenir” (aktaran Ballard, 1992:171). Dilsel etnikmerkezçiliğin bir parçası olarak görebileceğimiz bu anlayış, varış dilinin, egemen ve üstün dil olarak görülmesi inancına dayanıyordu (Oseki-Dépré, 1999:41). Dolayısıyla bu çeviri etkinliğinin sonucunda özgün yapıta sadık kalma, anlamı verme ilkeleri Fransızcanın “iyi yazı” kurallarına yenilmiş oldular.

Ancak tabii Batı çeviri tarihi sadece etnikmerkezci çeviri faaliyetlerinden ibaret değildi. XVIII.yy’da Almanya’da yeni bir çeviri akımının doğuşuna tanık olunmaktaydı. Alman yazını bu dönemde “kaynaklarına“, Ortaçağ mirasına ve halk şiirine dönmüştü. Alman çeviri geleneği Martin Luther’in *Kitab-ı Mukaddes* çevirisiyle başlamıştı. Bu çeviri yeni yüksek Almancanın evriminde dönüm noktası olmuş ve Almanlar arasında “XVIII. yüzyıl edebiyatının doruk noktası olarak” kabul edilmişti (Berman, 1984:26). Luther “Çevirme Sanatı ve Azizlerin Şefaati” adlı metinde kendisine yöneltilen eleştirilere şu cevabı vermiştir: “Ben ne Yunanca ne Latince sadece Almanca konuşmak istedim çünkü çevirimin Almanca konuşmasına çalıştım” (aktaran Berman, 1984:45). Böylece, Almanlar çeviriyi, yaratıcılık, dilin genişlemesi ve aktarımı, özgün bir dil uzamının yaratılması olarak görerek yeni bir çeviri geleneği yaratmışlardı. Bu bir anlamda etnikmerkezci çeviri anlayışının karşı-savıydı. Çeviri, Alman kültürünü “öteki” uzamlara açmıştı.

Alman çeviri kuramcıları, çeviri sorunlarına Alman düşünürü ve tanrıbilimcisi Friedrich Ernest Daniel Schleiermacher’ın ve Wilhelm Von Humboldt’un görüşleri ekseninde, daha açık bir tanımla genel kavramlar içindeki olguları sınıflandırarak yaklaştılar. Bu eksene koşut bir diğer düşünce eksenini de Goethe ya da Rückert gibi düşünürlerin çeviriyi, çeviriyle insanlar arasında kurdukları ilişki üzerinden tartıştıkları eksendi. Bu bakımdan genel çeviri kuramında Luther’in *Kitab-ı Mukaddes* çevirisine ayrı bir konum verilir. Berman “Luther’in *Kitab-ı Mukaddes* çevirisinden önce ve sonra vardır, hem dinsel hem siyasal hem de yazınsal anlamda” (1984:9) der ve devam eder: “Bu çeviri, çeviri edimini artık kültürel varlığın bütüncü bir parçası olarak sunmakla kalmamış aynı zamanda Alman unsurunun oluşumunda tarihi bir dönüm noktası olmuş ve bir geleneğin başlangıcını işaret etmiştir” (1984:26).

Bu çizgiden ilerlersek XIX. yüzyıl başlarında “sözcüğü sözcüğüne” çeviri anlayışının geri dönüşünün işaretleri verilir. Özgün yapıt sadece anlamıyla değil biçimiyle de varış diline aktarılır. Bu dönemin en önemli simge isimlerinden biri Fransa’da René de Chateaubriand’dır. Chateaubriand, 1836’da Milton’un *Lost Paradise* yapıtını çevirir. Berman’a göre bu çeviri, özgün yapıtın projesine saygılı bir çeviridir. Çünkü Chateaubriand, Milton’u Latinleştirilmiş Fransızca dilinde karşılamıştır ve böylece Milton’un yazınsal projesine, göndermelerine ve metin biçimine uymuştur (örneğin Fransızcada sözcüklerin önüne getirilen belirli ve belirsiz tanımlıkları yani “le, la, les vb.” kullanmamıştır) (Berman, 1985a:90). Berman’a göre bu seçim, Milton’ın biçiminin doğal olarak dayattığı bir seçimdir. Çünkü Chateaubriand *Lost Paradise*’i sözcüğü sözcüğüne çevirerek Milton’ın yapıtının özüne sadık kalmış, Milton’ın yapıtta kurduğu göndermeleri birebir vererek yapıtın içerdiği dizgeyi olduğu gibi aktarabilmiştir (Oséki-Dépré, 1999:49). Chateaubriand’ın Milton’u çevirdiği dönem Alman ve İngiliz romantik akımlarının Fransa’ya giriş yaptığı dönem olarak dikkatimizi çeker. Çeviri açısından ise bu akımların etkisiyle çeviri, yabancı ekinlerin özelliklerine yönelen ve giderek değer kazanan bir etkinliğine dönüşür (Oséki-Dépré, 1999:99).

3.Genel çeviri kuramı

Antoine Berman’ın genel çeviri kuramı Batı çeviri tarihinden önemli ölçüde faydalanan, tarihsel gerçeklere dayanan bir kuramdır. Batı çeviri tarihinin en başat ikili karşıtlıklarından biri olan “söz/anlam” ikiliğine farklı bir yerden bakarak aslında bu açıdan tarihsel bir dönemeci de işaret eder. Berman’a göre söz ile anlam ayrılmaz bir bütüne çeviri bir imkansızlık, söz ile anlamın birleşiminden yola çıkarak çeviri ya söze ya da anlama önem verirse çeviri bir ihanettir. Ve çeviri tarihinin bu iki başat uç arasında gidip geldiğinden söz eder. Bu görüşünü en özlü biçimde özetleyen ifadesi ise « etnikmerkezçi çeviri tarihsel bir gerçekliktir » (Berman, 1985c:50) ifadesidir. Bu tarihsel deneyimden bir çıkarım yapan Berman, sadece “anlam” aktarımı olarak çevirinin tanımlanmasının doğru bir yön olmadığını belirtir. Çünkü anlam söze bağlıdır.

Berman’ın kuramını açıkladığı *L’Epreuve de l’étranger* başlıklı kitabında önemli bir dönemeci işaret eder: “Eğer çeviri eninde sonunda, kendisinin bilincinde olan, yaratıcı bir ademi merkezietçi edime dönüşmezse tarihin ona biçtiği dünyevi, ikincil konumu hak etmiş demektir” (Berman, 1984:40). Bu cümle bile Berman’ın sözcüğü sözcüğüne çeviri savunucusu olmadığını bir ispatıdır. Berman’a göre çeviri görünür olmalı, kendini ortaya koymalı ve psikolojik anlamda benmerkezden uzaklaşıp kendisini “öteki” yerine koyabilen, empati yapabilen bir edime dönüşmelidir. Ve çeviri üzerine konuşabilecek olanlar bizzat çevirmenlerdir; ancak onlar derine inebilir, edimin özüne nüfuz edebilirler. Buna en iyi örneklerden biri de A. W. Schlegel’dir, gerçek bir polyglotte’dur, bir çevirmen, bir eleştirmen, dilbilimci ve düşünürdür. Berman Schlegel için “çetin çeviri görevine adanmış bir adam” (1984:208) der.

3.1.Kuramın temel odak noktaları

Berman genel çeviri kuramına üç soruyla başlar ve her çeviri düşünürünün ve çevirmenin bu soruları kendine sorması gerektiğini belirtir: Neden çeviriyoruz? Nasıl çeviriyoruz? ve Ne çeviriyoruz? (1984:304). Berman’a göre, çeviribilim, çeviri bilgisinin bilimidir ve çeviri uygulamasının “bilimselleştirilmesi”nden ibarettir. Berman’ın genel çeviri kuramını anlattığı kitabına ismini veren, Türkçeye “yabancıncının sınaması” olarak çevirilebileceğimiz “l’épreuve de l’étranger” ifadesi Heidegger’in Hölderlin’in *Mémoires* şiiri için yapmış olduğu bir değerlendirmeden alınmıştır. Aslında bu ifadenin derin anlamına girersek Heidegger bu sözleriyle Hölderlin’in şiirinde “kendinin öğretisinden” söz ettiğini açıklamaya çalışır. Berman’ın yorumuyla Hölderlin’in aslında kastettiği şudur: “Kişi kendisine ancak kendisini deneyimleyerek ulaşır başka bir deyişle kendisini bir yabancı olarak sınavarak...”

(Berman, 1984:259). Dolayısıyla bu kavram daha doğrusu bu zihniyet Berman'ın çeviri kuramının temel eksenini oluşturur. Berman'ın kuramında, yabancıнын sınaması kavramı kadar bizzat Hölderlin de özel bir yer tutar. Keza Alman Romantiklerinin çeviri anlayışında da Hölderlin yapısal bir rol oynar. Hegel ve Schelling'le birlikte Alman İdeacılığının temellerini atsa da Hölderlin bu kutuptan giderek uzaklaşmış ve “bildung”u yeniden yorumlamıştır. Hölderlin, Yunancayı ve eski Almancayı anadili gibi bilmektedir ve çeviri etkinliğinde bu bilgiden çok yararlanmışır. Hölderlin'de çeviri, eşzamanlı iki yönelime sahiptir: “Yabancıнын sınaması” (Hölderlin için kutsal pathos, Güney Yunanistan ve Doğu) ve “kendine ait olanın öğrenilmesi” (Fransızca karşılığıyla “l'apprentissage du propre” yani vatan ve ulus). Hölderlin şiirinde kendi anadilini de (Svabya dili³) Yunancayı da kullanır. Hölderlin'in anadil, lehçe ve yabancı dil olarak Yunancayla ilişkisi bu durumu açıklayabilir. Svabya anadilidir ve bir lehçedir. Lehçelerin dille ilgisi döngüsel ve evrimseldir. Her dil bir bakıma bir lehçeden doğar bu anlamıyla lehçe “anavatan”dır. Lehçeler dili oluşturur ve bir nehrin kolları gibi bu anadilden çıkmışlardır ama bu dil değıllerdir, sürekli anadili beslerler. Döngüsellik buradadır. Sonuç olarak bir Alman için bu yerel dile dönmek “kendinin öğrenilmesi” ve bu dili “Yunancalaştırmak” ise “onu yabancıнын sınamasına sokmak”, “göğün ateşine” sunmaktır (Berman, 1984:266).

Dolayısıyla Hölderlin Almancaya Yunanca öğeler katarken, şiirini yabancı olanın sınamasından geçirir. Öte yandan en eski dolayısıyla kökene en yakın Almancayı kullanarak en saf dili kullanır. Hölderlin'e göre her yapının bir özü vardır. Çeviri, özgün yapıtta “öz” olanı bulmalıdır ve bu nedenle yapıtı sarsmalı, hırpalamalı, düzeltmelidir. Bu anlamda çeviri hem bir üretim hem de bir saldırıdır. Hölderlin'in çevirileri tarihseldir, çağdaşlarına göre belli bir amaca hizmet ederler. Hölderlin 28 Aralık 1803 tarihli bir mektubunda çevirmenlik görevini şu biçimde açıklar: “...hedef kitlesine, Yunan sanatını, her zaman yadsıdığı doğulu yönünü ortaya çıkararak, alışılmıştan daha canlı bir biçimde sunmayı umuyorum..” (Lemelin, 1998:10).

Yine aynı çizgide ilerlersek, Berman'ın ideal çevirmen modeli olarak kullandığı yine Hölderlin'dir. Hölderlin'in Sofokles'in *Antigone* şiirini birebir çevirdiğinden ama onu kendi kültürüne taşımadığından, kendi kültüründen bir parça haline getirmediğinden söz eder. Aslında Hölderlin, özgün metnin yüzeysel biçim ve içeriğinden uzaklaşarak derine inmiş, öze sadık olanı bulmuş ve bunu birebir çeviriyle aynı yabancılıkla Almancaya çevirmiştir (Berman, 1984:269-70).

Berman, çeviri edimini “uzaklardaki hana” yolculuk etmek, bu hana oturmaya gitmek” biçiminde tanımlar. Aynı tanıma göre, çevirmen, yapıtı kendi evinden, kendi kültüründen çok başka bir yerde başkasının “evinde” oluşturur. Çevirmen “bavulunu” hazırlar (eşya, araç, gereç, giysi....) ve “uzaklara” doğru bir yolculuğa çıkar ve vardığı yer “uzaklardaki han”dır (Berman, 1985).

Berman kuramında temel olarak çeviribilimi, çevirmeni ve çeviriyi tanımladıktan sonra en temel sorunsallardan birine “sadakat” sorunsalına odaklanır. Berman “sadakat” kavramını yeniden oluşturur. Sadakat kavramı Berman için özgün yapıta sadakat olarak tanımlanır ve başka bir tanımı yoktur. Berman'a göre özgürlük ancak özgün yapıta sadakat çerçevesinde ele alınacak bir olgudur. Öznenin bu durumda çevirmenin, özgürlüğü, özgürlük yorumu ne olursa olsun, sorumlu bir özgürlüktür. Çevirmen, çalışmasından sorumlu olduğu için, çevirinin her zaman bireysel olduğunu, belli kurallar içinde olsa bile bireysellik gerektiren bir etkinlik olduğunu ve kendini denetim altında tutması gerektiğini bilmelidir (Berman, 1995:60). Elbette çeviri çalışması, çeviri seçimlerinde özgür bir özne ister. Üretiminde özgür bir özne ister. Çünkü özgürlük ve sadakat uzamında kendini sınırlayacak olan yalnızca çevirmendir

³ Günümüzde Svabya, güneybatı Almanya'da bulunan tarihî, kültürel ve dilsel bir bölgedir. Svablar, Almanlar bu bölgeye gelmeden önce burada yaşamış bir hanedanlıktır.

(Berman, 1995:60). Meschonnic de çeviride “sadakat” konusunda benzer düşünceleri olduğunu, bu nedenle çevirinin hedeflerinin tanımlanmasının zorunlu olarak etnikmerkezcilik düşüncesinden ve bir çeviri “ahlakının” oluşturulmasından geçtiğini söylemektedir (Meschonnic, 1995:515). Berman’ın savunduğu çeviri ahlaki gereği, “yabancı olan” bedeni içinde karşılanmalıdır. Bu noktada bir parantez açarak Berman’ın yabancı kavramını sadakat çerçevesinde kısaca ele almak gerekir. Berman, Fransızcada yabancı anlamına gelen “l’étranger” ile yabancılık anlamına gelen “l’étrangeté” sözlükbirimlerinin arasında bir ayırım yapar. Çeviribilimciye göre “l’étranger”yi, yabancıyı bana taşıyan çeviri sadık çeviridir, ama bir çeviri “l’étrangeté”, yabancılık taşıyorsa o zaman “etnikmerkezcidir” (Berman, 1984: 246). Bu nedenle Berman’ın sözcüğü sözcüğüne çeviriyi salık veren bir kuramcı olduğu savlaması yüzeysel bir savlamadır. Berman’a göre “özgün birebirlik vardır, ancak anlamsız bir yabancılığın metnin gerçek “yabancılığıyla” hiçbir ilgisi yoktur” (1984:246). Ahlaksal erek açısından çevirinin amacı, anadilinde (çeviri dilinde) bu birebirliği sağlamaktır (Berman, 1985a:90).

Berman’ın kuramının çeviri etkinliğine derinlik getirdiği bir diğer olgu “çeviri arkeolojisi” sürecidir. Bu kavramı Berman’ın sadakat düşünceleri çerçevesinden okumak gerekir. Berman, çeviri etkinliğine tarihsel bir bakış açısı getirerek bu etkinliğin tarihsel gelişimini gözler önüne sermiştir. Berman genel çeviri kuramının amacını çeviri etkinliğini hem tarihsel, hem kuramsal, hem de kültürel boyutuyla ele almak olarak belirler. Alman Romantikleri hakkında yaptığı incelemeyi “bir arkeoloji çalışması olarak” niteler: “İncelememizin, Avrupa çeviri arkeolojisi olarak görülebileceğine inanıyorum.” (Berman, 1984:280). Berman incelemesinde, çevirmenlere kendi etkinliklerini çözümlenme, kendilerine miras kalan bozucu eğilimleri fark etme olanağı sunmaya çalışır (Oseki-Depré, 1999:43). Berman’a göre çevirinin bir bilim olması bu projeye bağlıdır (Berman, 1984:281). Çeviri, bir bilgi alanı ve biçimi olarak, Michel Foucault’nun “arkeolojisi”, Jacques Derrida’nın “grammatolojisi” gibi yakın zamanlı “söylemlerden” yararlanabilir (Berman, 1984:290). Zira “çeviri alanında egemen olan kuramlar düzenli bir biçimde yıkılır ve her tür çeviride kendini gösteren bozucu eğilimlerin bir çözümlenmesi yapılırsa çeviri etkinliğini olumlu bir uzama götürebilir [...] çeviriyi özüne götüren yolun önünü açabiliriz” (Berman, 1985c:64).

Tüm bu görüşlerin etkisiyle Berman çeviri kuramının ana konularını şu biçimde özetler: Çeviri eylemindeki “bozucu” olguları incelemek; çeviriyi sadece bir anlam aktarımı ve iletişim yolu olarak görmemek; derinliğini ortaya çıkarmak; edimi çeşitli türlere ayırmadan çeviri etkinliğinin çok yönlü uzamını tüm boyutlarıyla tanımlamak; çevirmene odaklanmak; çevirmen üzerine düşünmek ve böylece çeviriyi etken bir edim olarak tanımlamak; çevirinin neden hep geriye itilen, değersiz sayılan bir eylem olarak görüldüğünü ortaya çıkarmak; çevirinin iletişim kurduğu “öteki” uzamlarla ilişkisini ortaya koymak ve belirlemek (okuma, yorum, aktarım vb.) ve buradan yola çıkarak çevirinin sınırlarını çizmek ve “geçerlilik” ve “doğruluk” ölçütleri getirmek için bir eleştiri yöntemi geliştirmek. Bu görevlerinin yanı sıra, kuramın en önemli işlevi “çeviri ahlakını” (“ethique de la traduction”) ve “çeviri ereğini” (“visée de la traduction”) belirlemektir (Berman, 1985b: 45-48).

3.2.Çeviri ahlakı ve ereği

Çeviri ahlakı çerçevesinde ele aldığı biçim bozucu eğilimlerle ilgili olarak Berman’ın esin kaynağı önemli ölçüde Sigmund Freud ve onun sanat ve edebiyat üzerine düşünceleridir. Bu nedenle bir çeviri kuramının Freud’ün, çeviri edimi olanaklı olduğunda bile çevirinin gerçekleşme durumu olarak tanımladığı “çeviri yokluğu” (défaut de traduction⁴) durumunu çözümlenmek için çaba göstermesi

⁴ Bu kavramın ayrıntılı ve derin bir incelemesi için bkz. Atienza, José Luis (2006). Le « défaut de traduction ». Éla (Études de linguistique appliquée). 2006/1 (no 141). 9-22.

gerektiğini belirtir. Ayrıca Berman, klasik çeviri tanımıyla ilgili önemli bir “sapmaya” dikkatimizi yöneltir. Çevirinin, öncelikli amacının “iletişim” olduğunu söylemek bazı “bozucu eğilimler”i de beraberinde getirmektedir. Bu bozucu eğilimler akılcılaştırma, açıklama, açın-sama, ekleme, çıkarma, anlatımsal, anlamsal açıdan bozma, türdeşleştirme, yüceltme, yerli deyişleri silme, deyimleri yok etme, ritmi bozma, sözcükleri yabanileştirme, dilsel özellikleri silme, yazın sisteminin işleyişini bozma olarak sayılabilir. İletişimin, bildiri alan ve bildiri aktaran taraflar arasında gerçekleşen çift kutuplu bir edim olduğundan yola çıkan Berman, bu süreç içinde bildiri alanının her zaman öne çıktığını ve iletişimin nesnesi olan bildirinin gözden kaçtığını düşünmektedir. Bu da, iletişimin yapısı içinde var olan “dengesizliği” çeviri alanına taşır. Çünkü iletişim, öncelikle “alıcıya” göre ya da bunun oluşturduğu imgeye göre düzenlenir. Bu da bize iletişimin medyada hergün örneklerini gördüğümüz türden bir yönlendirmeye dönüşmesi sonucunu getirir. Antoine Berman’ın dediği gibi “çeviri için bu süreç, her zaman “bozucu” olmuştur. Çünkü, çevirinin, erek kitleye dönük olması sonucunu getirmiştir. Belli bir kitle için çeviren çevirmen, özgün yapıya ihanet etmek durumunda kalır çünkü erek kitleyi özgün yapıya yeğler ki bu da bir tür ihanettir çünkü varış kitesine göre “düzenlenmiş” bir yapıt sunar (Berman, 1985a:85).

Bu nedenle çevirinin “ereğinin” belirlenmesi büyük önem taşır (Berman, 1985a:83). “Bozucu” çeviri etkinliğine karşı durmak için çeviri ahlakının geliştirilmesi gereklidir. Hatta Berman’a göre etnikmerkezcilik gibi çeviride bozucu sonuçlar doğuran bir eğilim bile, eğer çeviri ahlakı ve ereği ve “ötekine” bakış açısı gerektiği gibi belirlenmişse “varsıllaştırıcı” sonuçlar doğurabilir. Buna Cordonnier, ünlü yazın kuramcısı ve toplumbilimci Pierre Bourdieu’den bir alıntı yaparak örnek vermektedir:

“İnsanın kendi deneyimine ve uygulamasına yapacağı göndermeyi iyi belirlemesi durumunda, belirli bir “etnikmerkezci” yaklaşımın, özgün yapıtı gerçekten anlamada bir koşul olabileceğine inanıyorum. Tabii bu gönderme, bilinçli ve denetimli olmalıdır...böylelikle budunbilim ve toplumbilim kendini ancak nesnel bir biçimde tanıyıp keşfederek “öteki”ni anlayabilecektir” (aktaran Cordonnier, 2002:11).

Berman’ın da belirttiği gibi etnikmerkezcilik eğiliminin çeviride olumsuz sonuçlar doğurmasına neden olmamak için, “öteki” ve “ben” arasındaki eytişim çok iyi tanınmalı, kimlik ve farklılık kavramları iyi irdelenmeli ve kültürler arasındaki etkileşim, o ya da bu kültürün aleyhine ya da lehine değil var olan kimliğin varsıllaştırılması yönünde gerçekleştirilmelidir.

Berman’ın bu çerçevede özellikle belirttiği üstmetinci çeviri anlayışından sakınılması gerektiğidir. Daha doğrusu “normlar” olarak kabul edilen bazı baskın eğilimlerin çevirmenleri çevirinin amacından ya da ereğinden uzaklaştırabileceğine dikkat çeker. Bu baskın normlar arasında saydığı en önemli iki norm “çeviri çeviri kokmamalıdır” ve “çeviri çıkış dilinin okurunda da aynı etkiyi yaratmalıdır” normlarıdır. Dolayısıyla çevirmen her metni taklit, kopya, uygulama yoluyla oluşturmak ya da daha önce var olan bir metinden yola çıkılarak biçimsel açıdan başka bir metin yaratmak ülküsüne karşı koymalıdır.

Çevirmeni bu “biçim bozucu eğilimlerin” tuzağından koruyacak olan daha önce de belirttiğimiz gibi çeviri amaç, erek ve ahlakını içselleştirmiş olmasıdır. Bu hususta Coordonnier *Traduction et culture* adlı yapıtında “çevirinin çeviri kokmaması” gerektiği anlayışına ilişkin çekincelerini şu biçimde belirtir:

“Çünkü (çevirinin) Fransızca olması için neler yapılmaz ki? Noktalama değiştirilir. Ritim alt üst edilir. Yinelemeler kaldırılır. Fransız zihniyetine yüzeysel görünen bölümler atılır ya da tam aksine eklemeler yapılır çünkü Fransız dilinin “üstün niteliğini” allayıp pullamak gereklidir (ama söz konusu olan tam olarak nedir? Kimse bunu bilemez). Tümceler dağıtılır ve paragrafların yerleri değiştirilir. Fransız mantığıyla çatışacak yerler ussallaştırılır, açıklanır. Anlamlandırma dizgeleri yok edilir. Dizge bozulur. Fransız okurun anlayamayacağı ya da onu sarsacak kültürel yananamlar silinir. Bunlar

okurun derdi ya da dertleridir. Ama hangi okurun? Fransız okurun. Nokta. Sanki tek tür okur varmış gibi. Sanki yazar bu tek tür okur için yazmış gibi. Kısacası: yazı bozulur” (Cordonnier, 1995:162).

Berman’ın genel eviri kuramında en önemli eksenlerden biri de çevirmenin bir özne olarak tanımlanmasıdır. Berman’a göre çevirmen kimliğinin tanımlanması, çevirinin ereğinin ve amacının tanımlanması kadar önemli bir aşamadır. Berman’ın çevirmen tanımı bize yine Cordonnier’yi düşündürtmüştür. Cordonnier’ye göre çevirmen “aktarıcı, farklılıkları yayan, “öteki”yle ilişki kuran”dır (Cordonnier, 2002:3). Ancak evirmenin görevi zor ve etin bir görevdir çünkü bir aktarıcı olarak şunu bilmelidir: “Her toplum saf ve tam bir Bütün olmak ister. Dolayısıyla her kültür çeviriye direnir!” (Berman, 1984:16).

Bu ereve de Berman yine Freud’e başvurarak çevirmenin kimliğine ruhözümsel bir bakış açısıyla yaklaşmasının önemini vurgular. Çevirmen zayıflıkları olduğunu bilmeli, hataya düşebileceğini hesaplamalıdır. Bu nedenle kendini edimi sırasında kontrol etmeli, denetlemeli, bozucu eğilimlerinin farkına varmalı ve bunlarla mücadele etmelidir. Oseki-Depré’ye göre Berman’ın “bilinçli” çevirmeni, çeviriye bir bilgi ve uygulama haline getirebilir (1999:80). evirmenin yaratıcı kimliği ise bu bileşenin diğer bir ögesidir. Berman bugünün evirmenlerine Rönesans yazarlarını örnek verir. Çokdilli ve çok kültürlü Rönesans yazarları aynı zamanda dönemin evirmenleridir. Örneğin Hollandalı Rönesans sanatçısı Hooft, karısı öldüğünde ona yazdığı kasideyi Latince, İspanyolca, Fransızca, Hollandaca dillerinde yazar (Berman, 1984:13). Dolayısıyla Berman’a göre çevirmen elbette bir yazardır. Ancak “Yazar” değildir, eviri eser elbette bir eserdir ama “Eser” değildir (Berman, 1984:19). Çevirmen yaratıcılığında mütevazî olmalıdır ki yazarın önüne geçmesin. Çevirmen, çevirirken, metinlerin yapısını ortaya çıkarandır, potansiyeli ortaya koyan, Alman romantiklerinin tanımıyla “genleştiren”, “tazeleyen”dir.

Ancak kanımızca Berman’ın “Yazar olmayan” çevirmen kimliği yanlış anlaşılmalıdır. Çünkü Berman’ın ideal çevirmeni tam donanımlı bir düşünür, aydın, yazar ve ahlakıdır. Eserleri yazarlarından ve her tür edebiyat eleştirmeninden daha iyi taniyan ve anlayandır. Hatta yazardan öte bir aktarıcı, uzamları aşandır: “evirmek, herkesin haddi değildir, bunun için, gerçekten dindar, sadık, tutkulu, temkinli, hıristiyan, bilgin, deneyimli, usta bir kalp lazım” (Luther’den aktaran Berman, 1984:55). Yazar, deha, yaratıcı ve bilgin bir eleştirmen olan çevirmen, özgün eserin birliğini kavrayandır, onun “ifadesini, duygularını, karakterini, dehasını, doğasını” özümleyendir (Berman, 1984:69). “Her şeyin özüne akan, herşeyin özünü akıtan, herşeyi herşeye akıtan” (Berman, 1984:33). İşte evirmenin yeteneği budur.

Bu ereve de bu zorlu etkinliği gerçekleştiren özne her tür dikkati, ilgiyi hak edendir. Ancak evirmen tek başına, sorumsuz, hesapsız, serbest bir özne değildir. Sorumlu, bağımlı, özgür ama bilinçli bir öznedir. Berman’ın eviri eleştiri yöntemini uyguladığı, İngiliz şair John Donne’un *Going to bed* adlı şiirinin Fransızca evirilerinin örneğinden gidersek, çevirmenin görevi “universum”u keşfetmek ve aktarmaktır. Bu “universum” varış diline kendisinde eksikliğini hissettiğini bulmasına izin verir. Ve ancak bu biçimde aslında Fransızca İngiliz şiirini çevirmeye müsait bir zemine kavuşur, kavuşmuştur (Berman, 1995:223).

Berman, “ben”in, “öteki”yle ilişkisine benimseme, kabullenme ilişkisi çerçevesinden bakar. Bir dönüşümdür. Ruhun kendisi gibi olması gereken varlığı, öncelikle içine-benliğine dönüşü gerektirir ki bu da ancak benliğin dışına çıkarılarak mümkün olur. Çeviri, ben olandan, benden çıkar, yabancıya varır, sonra tekrar bana döner (Berman, 1984:74-77). Bu pencereden baktığımızda Berman “kaynak” odaklıdır ancak bu kaynak odaklılık yüzeysel bir “sözcüğü sözcüğüne”lik bakış açısından çok daha derin bir anlayışa dayanır. Çevirinin derinliklerine ve gerçek özüne bir bakıştır.

Bu noktada Berman'a en fazla yöneltilen ve bir eleştiri olarak okunan "kaynak odaklılık" nitelemesi üzerinde durmanın yerinde olacağı düşüncesindeyiz. Bildik tanımların ötesinde Berman kaynak odaklılığı "farklılığı" yok etmeyen, özgün esere, çeviri erek ve amacına sadık bir çeviri olarak tanımlar. Ancak bu tanımın açıklanması gerekmektedir. Berman açısından günümüz çevirmeni Ortaçağ çevirmeninden farklıdır. Batı Ortaçağ'da çevirmenler, çeviri ereğinin ve ahlakının tam olarak belirlenmediği ve çevirinin, başlı başına bir "iş" olarak görülmediği bir dünyada yaşıyorlardı. Özgün yapıt ile bundan yola çıkılarak oluşturulan yapıt (çeviri, yorum, uyarılama, üstmetin (hypertexte)) arasında bugün bizim için çok açık olan ayrım Ortaçağ'da yoktu. Günümüzde çevirmenin, sınırları, kuralları ve alanı belirlenmiş durumdadır. Artık dillerin sınırları belirli, yazın kuralları bellidir. Berman'a göre, çevirmenin başlıca ereği, bir metni artık sınırları belirlenmiş oturmuş bir dilden başka bir sınırları belirlenmiş oturmuş bir dile aktarmak ve böylece varış dilini varsıllaştırmaktır (Berman, 1988:38). Varsıllaştırmak ifadesini biraz açmamız gerekirse yine Berman'a söz vererek bu bakış açısının etnikmerkezci bakış açısıyla farkını ortaya koymak isteriz: "Her yazın eninde sonunda kendisinden sıkılır eğer bir yabancı unsurun katılımıyla yenilenmediyse" (Berman, 1984:107). Bu noktada Berman özgün eser ile çeviri eser arasındaki organik bağa dikkatimizi çeker ve "bir çeviriyi özgün esere bağlayan bağ eşsizdir. Hiçbir bağ bununla kıyaslanamaz. Bu birlik ve eşsizlik çevirinin en anlamlı ağırlığıdır" der (1984 :295). Bu eşsiz bağın ayarı önem arz etmektedir. Berman'a göre bu "ayarı" tutturmak için çevirmenin çevirinin ahlaksal ereğini içselleştirmiş olması gerekir.

Bu nedenle genel çeviri kuramına göre, çevirmen, özgün yapıtın "ruhuna" sadık kalmakla yetinmeyip "sözüne" de sadık kalmalıdır çünkü yapıt bir bütündür. Ancak sadık kalmak bir kölelik olarak algılanmamalıdır. Berman'a yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de bu kavrama yöneliktir. Zira Berman sanıldığı gibi çevirmenin özgürlüğünü kısıtlayan, özgür olmasını ihanet olarak algılayan bir kuramcı değildir. Berman çevirmenin özgürlüğünün sınırlarını çizmek ister ve çevirmenin elbette özgür olması gerektiğini ancak esere özgürlük çerçevesi içinde yaptığı her müdahaleyi okurla paylaşmak zorunda olduğunu belirtir (Berman, 1984:13-14). Bu nedenle çevirmen, özgün yapıta ait olmayan ama çeviri yapıtında yer alan her değişiklikten okurunu haberdar ederek, seçimlerini paylaşarak mesleğine ve okurlarına saygılı bir çevirmen "tavrı" sergilemiş olur (Berman, 1984:68). Sonuç olarak çeviri ahlakı, "ben" ve "öteki" ilişkisinde yatar. En bilinen tanımlamayla "kendisine yapılmasını istemediğini başkasına yapma" kuralından hareket etmelidir çevirmen başka bir ifadeyle kendi kimliğinin başka bir kültüre aktarımında nasıl benliğinin korunmasını istiyorsa kendisi de "öteki" kimliği aktarırken bu "ötekiliği" bozmadan kendi kültürüne aktarmalıdır.

3.3. "Yabancı Olanın" aktarımı

Nedir "yabancı olanın" aktarımı? "ötekini", "öteki" olarak kabullenmek ve ağırlamaktır" (Berman, 1985a:88). Berman'ın buna örneği Alman Romantiklerinin çeviri anlayışıdır. Aslında burada da amaç kendi "kültürünü" oluşturmaktır ancak her şeyi çeviri olarak görerek. Her şey bilim dahi şiire aktarılabilir. Şiir doğanın dile çevirisidir. Ve şiir ve felsefe dünyanın ve doğanın manasıdır (Berman, 1984:131-138). "Ötekini" ağırlamak ve kültürel direnç konusunda Walter Benjamin, çevirmenlerin çıkış dilinin zihniyetinden daha çok varış dilinin kullanımına saygılı olduklarını gözlemlediğini belirtir ve bu direnişi görmemenin çevirmenin en temel hatası olduğunu vurgular (Benjamin, 1971:5). Bu çerçevede Berman da çevirmenlerin "farklılığı" yok etme eğilimine karşı dirençli olmaları gerektiğini belirtir. Aksine çevirmen "farklı olanı" sürekli olarak çağrıştırmalı, kimi zaman açık etmeli hatta vurgulamalıdır. Blanchot'un dediği gibi, farklılığı aktarmak çevirmenin en önemli görevidir (Blanchot, 1965:71).

“Öteki” ve “ben” ilişkisi aşında özgün eser ve eviri eser arasındaki ilişkidir. zgn eser ve eviri eser arasında daha önce değinilen sarsılmaz bağa Berman, Goethe’den örnekler verir. Berman Goethe’yi kendi tabiriyle bir “eviri-varlık” olarak tanımlar. Berman için, Alman romantikleri içinde Hölderlin’den sonra eviri ahlakını en somut ortaya koyan, eviri ereğini ve amacını ete kemiğe büründüren evirmen Goethe’dir : “Goethe, bu eviri-varlık zihninde son derece tutkulu bir eviri anlayışı geliştirmiştir”; “Ve bu eviri-varlığı, çeviriye bir yaşam deneyimi olarak yaşamıştır” (Berman, 1984:88). Goethe’ye göre eviri bir “dünya edebiyatıdır” ve bu dünya edebiyatı, “l’acte sui-generis”tir başka bir ifadeyle alışverişlere tekel kurulmadan izin verendir (aktaran Berman, 1984:89). Çünkü Alman romantiklerinin eviri anlayışına göre “bir topluluk ne kadar kendisinden olmayana açılırsa o kadar kendisine ulaşır” (Berman, 1984:27)

Aşında Berman kuramının en tartışılan öğelerinden biri olan “yabancı olanın aktarımı” unsuru da bu anlayıştan doğar. “Her kültür kendisini bir başkasında aramalıdır ve arayacağı da kendisinden olmayan ve kendisine karşıt olandır” (Berman, 1984:101). Bu anlayışa göre arı ve saf bir bütün olmak isteyen kültürlerin çeviriye direnmesi doğal bir tepkidir. Ancak eviri tarihi ve arkeolojisi bizlere bir kültürün çeviriye ne kadar direnirse o kadar çeviriye muhtaç olduğunu göstermiştir. Bu nedenle belki de en verimli eviri etkinlikleri, bizzat bu etkinliğe direnen kültürler içinde görülür (1984 :202). Bu nedenle bu kültürleri aktarımla varsıllaştırmanın yolu, sadece yabancı olanı aktarmak değil kendinde « yabancı » olanı da bulmaktır. Siz bir varış dilini, özgün yapıtın derin anlamını vermek için zorlandığınızda evet okurun yabancıladığı bir dil yaratırsınız ama dilin bu durumu esere dair bir gerçekliği ortaya koyar, eserin ilk oluşturulduğu andaki halini açığa çıkarır ve bu “ilk” yaratıma geri dnştir; işte bu yüzden eviri “la rajeunissement”, tazelenme, yenilenmedir.

Berman, kültürel direnişin evirmenleri etkilediğinin bilincindedir. Tam da bu nedenle çevirmenler etkinliklerinin özünün ve zorluğunun bilincinde olmalıdır. Öncelikle anadilini kutsallaştırma ülküsüne karşı tüm çevirmenlerin dikkatli olması gereklidir. Eğer bu direnişe yeterince “doğru” bir karşılık verilmezse, etkinlik kendi kültürüne dönük, kendi kültürünü odağa koyan bir etkinlik haline dönüşür ve eviri “etnikmerkezci” kimliğe bürünür. Fakat kendi kültürünü “teki”ni silerek değil, “teki” kültürü tüm açıklığıyla kabul ederek oluşturduğunuzda, eviri amacına uygun olarak ereğine ulaşmış olur. Çevirmenlerin dikkatli olmaları gereken bir diğer eğilim de “evirmek arzusu, itkisi”dir. Bu arzuyu Alman romantiklerinde bile görebiliriz. Bu arzu, Babil’e bir karşı çıkıştır. Anadilini “yetersiz” görme kusuru yatar altında (Berman, 1984:30).

Berman’ın tanımladığı çerçevede varış dilinde kendi ayakları üstünde duran eser olmanın tüm hasletlerine sahip, bununla birlikte kaynağını oluşturan özgün eserle organik bağını korumuş, özgün eser dilinin ve kültürünün tekillik kimliğini saklayarak, yabancı olanı varış dilini ve kültürünü varsıllaştırarak aktarmayı başarmış bir eviri eser yaratmak mümkün müdür ? Berman’ın buna cevabı elbette olumludur hatta Berman bunun zaten mümkün olduğunu gösterir : Alman Romantikleri dönemi eviri etkinlikleri.

Bu nedenle Berman, başlangıçtaki sorulara geri döner ve sorar : Alman Romantikleri neden çevirmiştir ? Buna verilen cevap, Almanların, Almancayı geliştirmek için yoğun olarak eviri etkinliğine giriştiğidir. Zira Almanca sözcük oyunları yapılabilen esnek bir dil değildir. Katı, kaskatı bu dili çözmek, esnetmek, oyun oynamak için çevirmek gerekir (Berman, 1984:34-35). Alman romantiklerinin eviri anlayışında Berman Eski Roma dönemi eviri etkinliğinin izlerini görür. Eski Romalılar da eviri yoluyla dillerini “sivilleştirmişlerdir”. Alman Romantikleri’nden Berman şu görüşleri aktarır : “Yabancı olanı, kendimizi

kendimize yabancı kılarak – beni dönüştürerek- anlayabiliriz ancak” (Novalis’den aktaran Berman, 1984:171). Başka bir biçimde ifade edersek “... her çeviri özgün eserden üstündür” (174).

4. Kaynak Odaklılık “eski, çeviriyi donuklaştıran” bir anlayış mıdır ?

Tüm bu görüşleri odağımıza aldığımızda makalemizin giriş bölümünde işaret ettiğimiz olguya geliyoruz. Berman’ın kaynak odaklı çeviri anlayışı, basit bir sözcüğü sözcüğünelik taraftarlığıyla açıklanmayacak bir derinliğe sahip ve belki de “yanlış anlaşılmalı” bir anlayıştır. Bu verilerin ışığında kaynak odaklılığı yeniden değerlendirmek bir diğer amacımızdır.

Berman’ın kuramında en çok başvurduğu romantik şairlerden biri olan Novalis: “Alman Shakespeare’in hali hazırda İngiliz’den daha iyi olduğuna ikna olmuş durumdayım...” (Aktaran, Berman, 1984:168) diye ifade eder. Aynı çizgide Schlegel de Shakespeare’i aslına birebir sadık kalarak çevirdiği için her zaman gurur duyduğunu belirtir. Çünkü düzyazı ve şiir olarak özgün eser ve çeviri eser tam bir örtüşme içindedir, biçimsel olarak Almancada bir “eşdeğer” yaratmıştır. Bu ifadelerden çıkarabileceğimiz sonuç her iki yazarın da yapmış oldukları çevirilerden gururla söz etmiş olmaları ve bunların “iyi eserler” olduklarını çünkü “çeviri” olduklarını bir biçimde vurgulamış olmalarıdır. Berman bu tanıklıklara önem verir zira Berman’ın ifadesiyle Shakespeare daha önce de Almancaya çevrilmiştir ancak bunlar Schelegel’in çevirisinden farklı olarak, düzyazı biçiminde ve genelde özgür çevirilerdir ve Shakespeare metninin şiirselliğine kafa tutmazlar. Daha doğrusu bu çeviriler, bilinçli değillerdir. Zira “Shakespeare’in Almanca çevirisi, özgün eseri tüm özgünlüğüyle yansıtmaya gayesine düştüğünde önündeki tek seçenek eseri aşmaktır” (Berman, 1984:170). Dolayısıyla kanımızca kaynak odaklı bakış açısını basit bir sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejisi yanlısı olarak tarif etmek bu bakış açısının çeviriye dair özgün, derin ve işlevsel boyutunu gözden kaçırmak anlamına gelmektedir.

Kaynak odaklılıktan sıklıkla “biçimi”, “anlamın” önüne koyan strateji olarak söz edilir. Aslında bu tanım bir yere kadar doğrudur. Berman’ın bu konudaki açıklaması “çeviri biçimlerin aktarımıdır” şeklindedir. Söz ve anlam ikiliğinde ilerlediğimizde söz başka bir ifadeyle dil çevirinin içrek kavramlarından biridir. Ve dil bir biçimdir. Bir yabancı dili edinmenin en iyi ve kesin yolu “kendi dilini terk etmektir” (Gide’den aktaran Berman,1984:57) çizgisinden ilerleyen Berman Sanskritçeyi, Yunancayı, İngilizceyi Almancalaştırmaktan değil, Almancayı, Sanskritçeleştirmek, Yunancalaştırmak, İngilizceleştirmekten söz eder (Berman, 1984:36). Sözcüğü sözcüğüne çeviriyi bir ideal olarak gören Almanların derdi bir kopya çıkarmak değildi. Dünyanın bütün dillerini kendi dillerine aktarıırken Almanlar, bütün bu dilleri “sözcüğü sözcüğüne” karşılayabilecek güçte, potansiyelde ve dahilikte bir dile sahip olmak, bu dili yaratmaktı. Bu nedenle Berman’a göre her edebiyat eseri yazıldığı dilin potansiyelini ortaya koyar ve biçim eserin yapı taşıdır (Berman, 1984:64). Ve her dil sürekli devingendir; edebi eser de bu nedenle kendi özüne dönene kadar devinir. Dolayısıyla biçimler dilde dile geçirebilir zira dil, insan ve doğa evrenseldir. Aynısını Arrojo’da söyler: “Anlam bir yenilenebilirlik, dönüşüm ve farklılaşım. Buna göre çeviri bir metni başka bir metin içinde dönüştürür, bir dili başka bir dil içinde, bu okuma da olabilir çeviri de. Bu durumda her çeviri eylemi bir dönüştürme eylemidir” (Arrojo, 1997:27). Dolayısıyla Alman romantiklerinin “bildung” kavramıyla örtüştürdüğü “biçim” bir süreci ve bu sürecin sonunda varılan biçimi işaret eder, biçim bir sonuçtur, erektir, olmanın, bütünlenmiş olmanın ürünüdür. “... esas olan biçimdir” (Berman, 1984: 82).

Almanlar çeviri aracılığıyla kendilerine bir “biçimler” hazinesini edinmişlerdir ve bir izlek, içerik deposu olmaktan fazlası olmuşlardır (Berman, 1984:28-29). Bu noktada Berman’ın Fransızcadaki “forme” sözlükbirimine ilişkin önemli bir tanımlamasına dikkat çekmek isteriz. Zira Türkçeye düz bir anlamla

“biçim” olarak geçen “la forme” sözlükbirimine ilişkin Berman önemli bir nüansa vurgu yapar. Bu önemli vurgu, belki de “biçimi” sadece sözcüklerden ibaret somut bir dil varlığı olarak algılama yönündeki yanlış anlamın nedenini ortaya koyar. Berman’ın ifadesiyle biçimle ilgili önemli ayrıntı şudur: “Romantique” sözcüğü Fransızca “roman” kökünden gelmiştir. Ancak “roman” kökünün iki ayrı anlamı vardır. Birincisi “les formes romanes”daki anlamıdır. Buradaki anlamı “romen dillerinin biçimidir”. Romen dilindeki mirasın devralınması kastedilir. İkincisi ise “les formes romanesques” söz grubundaki anlamıyla “roman sanatına özgü” anlamıdır. Sonuç olarak “romantik” sözcüğünün kökeninde “biçim transferi” olgusu bulunur (Berman, 1984:30).

Dolayısıyla dilleri biçime indirgemek yanlış bir yargıdır. Bu indirgemenin varacağı sonucu Berman şu sözlerle aktarır: “Lehçelerin, yerel ağızların yok oluşu, ulusal dillerin standartlaştırılması, bir “hiç-dil” yaratmak uğruna diller arası tüm farklılıkların ortadan kaldırılması projesi, bir “hiç-dil” modeli olarak kobay seçilen İngilizce ve tüm bunların sonucunda mümkün kılınan otomatik çeviri” (Berman, 1984:288).

Bu çerçevede değinmemiz gereken önemli bir husus da Berman’ın, Türkçeye “birebir çeviri” olarak aktardığımız “traduction littéral” kavramıdır. Berman “littéral” sözlükbirimin Fransızca “mot à mot” söz grubunun bir tür eşanlamlısı olarak kullanıldığını ve bu anlamsal ilişkinin seçmiş olduğu kavrama dair bir yanlış anlama doğuracağını farkındadır. Bu nedenle *L’Epreuve de l’étranger* başlıklı kitabında bu karmaşaya bir açıklık getirmek ister ve “littéral” terimini daha iyi bir karşılık olmadığı için kullandığını, ama bunu bir reçete, bir model olarak sunmadığını, “littéral” çevirinin tarihsel bir gerçeklik olduğunu ve ona göre dilleri eşit kılan bir görüngü olduğunu belirtir. Berman’a göre “diller bu arenada birbirine denktir. Ancak her çeviri “littéral” olacak değildir” (Berman, 1984:45).

“Birebir çeviri” anlayışını somutlaştırabileceğini düşündüğümüz bir örneği paylaşmak isteriz. Berman bu konuda Luther’e başvurur. Berman’ın Luther’in *Kitab-ı Mukaddes* çevirisinden almış olduğu bir örneği Türkçe durumuna uygulayarak anlatmamız gerektiğinde, şu biçimde bir açıklama yapabiliriz: Luther, *Kitab-ı Mukaddes*’de yer alan “ex abundantia cordis es laquitur” cümlesini Türkçeye “kalp ağzına kadar dolduğunda, ağız konuşur” diye çevirmez çünkü Türkçe konuşan kimse böyle konuşmaz, bu tür bir durumda Türkçede “eğer birinin kalbi dertle doluyorsa, bu dertler ağzından dökülür” denilecektir. Berman’ın salık verdiği “sözcüğü sözcüğüne” çeviri ya da “transkodaj” değildir. Oseki-Depré de bu yanlış anlamının altını çizer ve sözcüğü sözcüğüne çeviri, yetersiz ve hatalı bir çeviridir. Birebir çeviriyle sözcüğü sözcüğüne çeviriyi birbirine karıştırmamak gereklidir diye belirtir (1999:50). Kısacası Berman’a göre birebir çeviri, özgün yapıtın ritminin, solğunun, değişimlerinin, biçiminin ve biçiminin birebir çeviri yapıtında da aktarılmış olmasıdır (Berman, 1985).

Konuyu daha netleştirmek amacıyla yine başka bir ikili terime, söz ve anlam ikiliğine değinmek yerinde olacaktır. Steiner de birbirinden ayrılmaz bir bütün olan söz ve anlamın çağlar boyunca türlü anlayışlar gereğince birbirinden ayrılmak istenmesinin çeviri etkinliğine getirdiği “üzüntünün” altını çizer ve ekler “... bu deneyimde bir acı vardır” (aktaran Berman, 1985c:59). Berman çeviri düşünce uzamında yer alan bu ikiliğin kökenini Platon’a dayandırır. Çünkü Platoncu bakış açısına göre “kavranabilir” olanla “duyuşsal” olan yani “beden” ve “ruh” arasında bir ayrım vardır. Yine aynı düşünceye göre, anlam, başlı başına bir varlık, ideal saflık, “değişmez” bir varlıktır. Bu çizgiden ilerlendiğinde söz ise geride bırakılan kabuk, “bedendir” (Berman, 1985c:51). Berman bu anlayışa eğer çevirinin ereği sadakatse sadakat ancak “söze”, anlamın ayrılmaz parçası bütüne sadık kalınarak gerçekleşir diyerek karşı durur. Çünkü bir sözleşmeye “sadık” olmak sözleşmenin sadece ruhuna değil maddelerine de uyularak olur (Berman, 1985a:90). Berman, ruh ve beden arasında bir ayrım yapan Platoncu bakış açısından, sözle anlam

birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu için, çeviri olanaksızdır ancak uygulama düzleminde çeviri etkinliği olanaklıdır ve her zaman ihanet değildir diyecektir (Berman, 1985c:59).

Birebir çeviri anlayışına bizim verebileceğimiz bir örnek de Julien Green'dir. Fortunato Israel, Julien Green'le ilgili bir incelemesinde, bu yazarın kesinlik ve saygı üzerine kurulu birebirlik öne sürdüğünü belirtir. Green'e göre, çeviri, yapıtın dilini ve ruhunu kavrayan bir yeniden yazımdır ve çeviri yapıt, özgün yapıtın çizgisini taşımalıdır (Israel, 1998:129). Bu anlayışı somutlaştıran bir diğer örnek de XVI. yüzyıl Fransız çevirmenlerinden Charles Fontaine'dir. Fontaine 1555'te Ovidius'un *Remèdes d'Amour* adlı yapıtının ilk bölümüne yazdığı girişte iyi çeviri tanımı yapar. Bu tanıma göre çevirmen bir eseri aktarırken üç maddeye dikkat etmelidir. Bunlardan ilki söz, yazarın sözcükleridir ki Fontaine buna "giysi" der; ikincisi anlam ki Fontaine bu eğretilerede anlamı "beden" olarak tanımlar; üçüncüsü de yazarın doğasını, erdemini, enerjisini, yumuşaklığını, inceliğini, gücünü ve yaşamını tanımlayan ruhtur (aktaran Berman 1985a:90).

5.Sonuç

Çeviri etkinliğini özüne ulaştırmak için Berman'ın önemle üzerinde durduğu ilkeleri şu biçimde sıralamak mümkündür: "Öteki" ve "ben" arasındaki eytişim derin olarak çözümlenmelidir; kimlik ve farklılık bilinci tam oturmalıdır; kültürlerarası etkileşim lehte ya da alehte değil dengede olmalıdır; çeviri varsıllaştırmalı ama bunu yabancı olanı koruyup aktararak yapmalıdır; sadakat özgün ya da çeviri esere değil çevirinin özüne, bu özü oluşturan üç unsura sadakattir başka bir deyişle çevirinin ereğine, amacına ve ahlakına sadakattir; çevirmen bilinçli, sorumlu, ahlaklı ve tutkulu bir özne olmalıdır.

Bu ilkelerin sarmaladığı düşünce içinde Berman çeviriyi ve çevirmeni yüceltir. Zira nasıl her kültür zenginleşmek için başka bir kültüre ihtiyaç duyuyorsa eser de ancak çeviriyle bütünleşir. Bu bütüncül bakış açısı genel çeviri kuramının geneline hakimdir. Aynı biçimde Berman anlam ve söz ikili tanımlamasında şu ya da bu tarafın yanında olmaz ona göre söz ve anlam bir bütündür. Bu nedenle Berman'ın çeviride biçimin aktarılması gerektiğin yönündeki ısrarını "sözcüğü sözcüğüne" taraftarlığı olarak okumamak gerektiği düşüncesindeyiz.

Anlamın kavranması noktasında Berman'ın bize işaret ettiği her okumanın bir yorumlama olduğudur. Ve yorum bir öznenin oluşturduğu anlamın yeniden kurulmasıdır. Bu anlam elbette öznenin kendi dünya görüşüne, bakış açısına göre şekillenen bir gerçekliktir. Fakat Berman'ın bu noktada bizi uyardığı yine her metnin kendisine ait bir özü, bir zemini olduğudur ve nihayetinde her okurun yorumunu bu değişmez zeminden yola çıkarak oluşturduğudur (1984:272). Bu nedenle çevirmek basit bir yorumlama ve aktarım süreci olarak tanımlanamaz. Çevirinin amacı zenginleştirmektir, çevirinin ereği kültür aktarımıdır, çevirinin özü ise bir eserin anlam ve sözden oluşan bütünlüğünü, esasını, alçatmadan, yükseltmeden, eksiltmeden, artırmadan, değiştirmeden, olduğu gibi aktarmaktır. Çeviri, okuru eserin özüne ulaştırandır bu nedenle de metinde yabancı olanın silinmemesi, eserin yabancılığıyla okura ulaştırılması gereklidir. Berman'ın çeviri anlayışının derinliği ve felsefesi de buradan gelir. Berman çeviri amacını ve ereğini tanımlamaya çalışırken, çeviriye yüzyıllar içinden bakar, çeviri etkinliğini güncel koşullar ve koşullar üzerinden okumanın ötesine geçer, derine iner ve herkesi bu etkinliğin gerçek özü, amacı ve ereği üzerinde düşünmeye iter.

Kanımızca genel çeviri kuramının en önemli katkısı çevirmene yüklediği görev ve sorumluluktur. Berman çevirmene bir kimlik atfeder. Genel çeviri kuramında çevirmen, eyleminden sorumlu, çeviri etkinliğini geliştirmek ve zenginleştirmek ülküsü taşıyan, özgür ve özerk bir öznedir. Bu nedenle Berman

evirmene okurla sürekli iletişim halinde olmayı salık verir. Bilinçli ve sorumlu bir özne olarak eviri projesini belirlemeli ve bunu metinii ya da metindışı kaynaklarla açıklamalıdır (nsz, sonsöz, makale, araştırma, deneme, açıklama, dipnot vb.). Yetkin olmalıdır çevirmen; nk çevirmen bir eseri yeniden yaratabilecek gücü ve yeteneği olandır. Özgür olmalıdır ama bu özgürlük kişisel yaratıcılıkla belirlenmiş bir st-eviri yaratılmamalıdır (Berman, 1985c:56). Bu nedenlerdir ki Berman'ın kuramında hareketle geliştirdiği eviri eleştirisi yönteminde çevirmen kilit önemdedir. Berman'ın "evirmen"i yalancı sadakat düşleri gibi yalancı bir özgürlük düşünün peşine düşerek çeviriyi alaltmamalı, düşürmemeli aslına ve özüne ulaştırmalıdır (Berman, 1995).

Sonuç olarak makine çevirisinin tartışıldığı, çevirmenin varlığının sorgulandığı 21. yüzyıl günlerinde, çeviriyi ve çevirmeni yücelten, eviri ahlakını ve özünü tartışmaya açan Berman'ın genel eviri kuramı çerçevesinde ileri sürdüğü düşünce, kavram ve yöntemlerinin "kaynak odaklılık" etiketinin çok ötesinde ele alınmasının ve tartışılmasının eviribilimin ve eviri etkinliğinin sorunlarına katkı sağlayacağı inancındayız.

Kaynakça

- Arrojo, R. (1997). The Death of the Author and the Limits of the Translator's Visibility. *Translation as Intercultural Communication* (ed. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindi). Amsterdam : John Benjamins. ss. 21-32.
- Ballard, M. (1992). *De Cicéron  Benjamin*. Belika: Lille niversitesi Yayınları.
- Benjamin, W. (1971). La tâche du traducteur. *Mythe et violence*. ev. M. De Gandillac. Paris: Denoel.
- Berman, A. (1984). *L'épreuve de l'Etranger*. Paris:Gallimard.
- Berman, A. (1985). *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*. Paris:Seuil.
- Berman, A. (1985a). Ethique de la traduction. *Essais sur la traduction: les Tours de Babel*. Mauvezin: Trans-Europ-Repress.
- Berman, A. (1985b). La traduction et ses discours. *La traduction dans le développement des littératures: Actes du XI. Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée*. 20-24.08.1985. Paris.
- Berman, A. (1985c). Traduction ethnocentrique et traduction hypertextuelle. *Essais sur la traduction: les Tours de Babel*. Mauvezin: Trans-Europ-Repress.
- Berman, A. (1988). De la translation à la traduction. *TTR*. I(1):23-40.
- Berman, A. (1995). *Pour une critique des traduction: John-Donne*. Paris: Gallimard.
- Blanchot, M. (1965). Traduit de. *La part du feu*. Paris: Gallimard.
- Coordonnier, J.L. (1995). *Traduction et culture*. Paris: Hatier.
- Cordonnier, J.L. (2002). Aspects culturels de la traduction: Quelques notions clés. *I. Colloque International Aspects culturels de la traduction*. 23-25.10.1997. İstanbul: YT Yayınları.
- Even-Zohar, L. (1990). Interference in Dependent Literary Polysystems. *Poetics Today*. 11:1.
- Israel, F. (1998). Julien Green : Bilinguisme et traduction. *Actes du colloque international*, 12-14 Mai 1988. Université de Lyon III, Lyon.
- Ladmiral, J-R. (2016). *Sourcier ou cibliste. Les profondeurs de la traduction*. Paris:Les Belles Lettres. (İlk basım 2014)
- Lemelin, J.M. (1998). Hölderlin : Traducteur, interprète, pote, prophète et fou ou de la traduction à l'interprétation. in *Table ronde bilingue*. Département d'études française et hispanique. 2 Nisan 1998. Saint-Jean, Terre Neuve : Université de Mémorial.
- Meschonnic, H. (1995). Traduire ce que les mots ne disent pas mais ce qu'ils font. *Meta*. 40:3. 514-517.

Oseki-Depré, I. (1999). *Theories et pratiques de la traduction littéraires*. Paris:Armand Colin

Özcan, L. (2003). Ekinsele Öğelerin Aktarımında Etnikmerkezçilik Sorunu: Antoine Berman ve Genel Çeviri Kuramı. *Çeviribilim ve Uygulamaları*. Cilt 1. No.13 ss.156-181.